

Рожков Ю. Г.,

*асистент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ВЕТЕРИНАРНОЇ ЛЕКСИКИ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ (НА МАТЕРІАЛІ ДОВІДНИКІВ З АНАТОМІЇ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН)

Анотація. У статті досліджено проблеми перекладу ветеринарної лексики з англійської на українську мову. Проаналізовано лексичний склад галузі анатомії свійських тварин. Формування нових термінів у кожній галузі ветеринарії заслуговує відповідної уваги, оскільки терміни послідовно стають частиною загальної мови. Між загальною (кодифікованою) мовою та мовою науки існує дуже тісний взаємозв'язок. Мова науки складає близько трьох четвертин усіх письмових і друкованих матеріалів загальної мови. Хоча загальна мова обслуговує всіх її користувачів, мова науки вимагає певного рівня наукової освіти, оскільки терміни як назви певних понять лише вказують на їх значення. Тільки експерти знають їх точне значення.

У ветеринарній термінології можна спостерігати два абсолютно різних явища: дуже точно відпрацьовану, міжнародно-стандартизовану анатомічну термінологію та клінічну термінологію всіх ветеринарних галузей, що характеризується певним термінологічним хаосом та стрімким розвитком. Основна причина цього явища – швидкий розвиток наукових знань та необхідність негайно називати нові методи, захворювання, симптоми тощо.

Хоча утворення термінів може здатися формальним і нецікавим для багатьох людей, окрім точних, прагматичних, структурних форм словотворення існує також багато граничних типів термінів, які приховують історію в своєму імені. Іноді викладачеві мови може бути складно зібрати, вивчити, узагальнити та навіть написати про них документ, тоді як обговорення походження термінів зі студентами-ветеринарами дасть їм більш глибоке розуміння історії медицини та дасть змогу переглядати певні терміни з іншої точки зору.

Ще одне важливе питання полягає в тому, що при навчанні та практиці медицини потрібно бути абсолютно і однозначно впевненими у значенні термінів, якими користуємось. Аналіз виведення важливих медичних термінів змушує замислитися над їх точним значенням та усвідомлювати будь-яку можливу неоднозначність.

Ключові слова: термінологія, мовознавство, англійська мова, анатомія свійських тварин, ветеринарна медицина.

Постановка проблеми. У медичній термінології можна побачити два абсолютно різних явища: 1) точно розроблена та міжнародно-стандартизована анатомічна номенклатура, 2) швидко розроблена нестандартна термінологія окремих клінічних галузей. Якщо в минулому нові медичні терміни здебільшого формувалися морфологічно за допомогою латиномовних та грецьких словотвірних компонентів, то нині переважає синтаксичний метод – утворення термінологічних сполук, які згодом перетворюються на скорочення [1, с. 52].

Окрім найчастіших способів утворення термінів, є також деякі граничні способи, результатами яких є акроніми, бекро-

німи, епоніми, топоніми, міфоніми тощо. Щоб зрозуміти значення цих досить рідкісних медичних термінів, потрібно ознайомитись з їхньою етимологією і призначенням. У роботі автор розгляне окремі способи словотворення з акцентом на граничних.

У минулому столітті клінічна медицина перетворилася на багато нових галузей. Наприклад, терапевтична медицина почала спеціалізуватися на кардіології, ендокринології, гастроентерології, гематології, інфекціології, нефрології, онкології, пульмонології, ревматології тощо. Все це могло статися завдяки стрімкому розвитку науки і техніки. Були винайдені нові діагностичні прилади та методи, наприклад комп'ютерна томографія, сонограф, мамограф, лапароскоп, ендоскоп, колоноскоп, магнітно-резонансна томографія (МРТ) тощо.

З'явилися нові хвороби: СНІД, спонгійформа енцефалопатія великої рогатої худоби або так звана хвороба коров'ячого сказу, пташиний грип (вірус H5N1), свинячий грип (вірус H1N1) тощо. Всі ці нові речі та явища мали бути названі, задокументовані та розповсюджені як серед науковців, так і серед широких мас. Необхідно було сформувати нові слова – медичні терміни. Як формувалися ці нові терміни? Які способи утворення терміна переважають?

Формування нових термінів у кожній галузі медицини заслуговує відповідної уваги, оскільки терміни послідовно стають частиною загальної мови. Між загальною (кодифікованою) мовою та мовою науки існує дуже тісний взаємозв'язок. Мова науки складає близько трьох четвертин усіх письмових і друкованих матеріалів загальної мови. Хоча загальна мова обслуговує всіх її користувачів, мова науки вимагає певного рівня наукової освіти, оскільки терміни як назви певних понять лише вказують на їх значення. Тільки експерти знають їх точне значення [2, с. 44].

Більшість анатомічних та клінічних термінів, які сьогодні використовуються в медицині, це латинські або латинізовані грецькі слова, походження яких можна простежити аж до V століття до нашої ери. Якщо медична термінологія повинна ефективно функціонувати та бути зрозумілою для її користувачів, терміни повинні бути сформовані, витягнуті та вимовлені належним чином [3, с. 12].

Семінари з латинської, англійської або німецької медичної термінології є обов'язковою частиною навчальних програм у перший навчальний рік на українських ветеринарних факультетах. Основна інформація щодо словотворення та аналізу слів дозволяє студентам більш ефективно керувати ветеринарною термінологією. Замість запам'ятовування списків термінів вони можуть легко передбачити значення інших термінів.

У ветеринарній термінології можна спостерігати два абсолютно різних явища: дуже точно відпрацьовану, міжнародно-стандартизовану анатомічну термінологію та клінічну термінологію всіх медичних галузей, що характеризується певним термінологічним хаосом та стрімким розвитком. Основна причина цього явища – швидкий розвиток наукових знань та необхідність негайно називати нові методи, захворювання, симптоми тощо. Всі спроби уніфікації клінічної термінології на міжнародному рівні до цих пір здебільшого були безуспішними.

Перша спроба створити єдину міжнародну класифікацію захворювань була зроблена вже в XIX столітті. Ця класифікація не мала єдиних правил і подібно до сьогоденної Міжнародної класифікації хвороб (МКБ), це лише технічний інструмент, що використовується для статистичних цілей. Відсутність єдиної медичної термінології спостерігається особливо в наш час, коли комп'ютери вступили в медицину і коли потрібна бездоганна міжнародна комунікація [4, с. 69].

З мовної точки зору, дослідження клінічної термінології набагато цікавіше завдяки її мінливості та кольоровості. Багато наших прикладів мимоволі беремо з гематології, оскільки це порівняно молода галузь медицини без стандартизованої термінології. Немає спеціалізованих гематологічних словників ні англійською, ні українською мовами. Ця термінологія знаходиться в процесі свого розвитку, і там можна спостерігати багато цікавих явищ.

1. Основні види словотворення

Загалом словниковий запас поширюється трьома можливими способами: 1) формуючи нові імена, 2) формуючи нові значення, 3) запозичуючи слова з інших мов. Інші лінгвісти поділяють способи створення нових термінів за методами їх формування: 1) *морфологічні* за допомогою деривації, складання, аббревіатури; 2) *синтаксичним* шляхом утворення колокацій та багатослівних словосполучень, 3) *семантичним* шляхом звуження (уточнення) значення загальних слів; метафоричним та метонімічним переносом попереднього значення; 4) *запозичення* слів з інших мов.

Найбільш продуктивним типом утворення термінів є деривація. Отримані ветеринарні терміни можуть складатися з префікса, кореня одного або двох слів і суфікса в різних поєднаннях, про що свідчать наступні приклади:

myocardium = *myo-* (prefix) + *card(ium)* (root) *endocarditis* = *endo-* (prefix) + *card* (root) + *-itis* (suffix) *cytology* = *cyt(o)* (root) + *-logy* (suffix)

gastroenterology = *gastr(o)* (root) + *enter(o)* (root) + *-logy* (suffix) *adenoma* = *aden(o)* (root) + *oma* (suffix)

Другий найбільш продуктивний тип словотворення – *складання*. Складене слово – це фіксований вираз, що складається з більш ніж одного слова, наприклад людина, донор крові, сінна лихоманка, Чорна смерть. Хоча в німецькій мові складні слова легко впізнати, оскільки вони завжди пишуться разом, в англійській мові написання складних слів різняться. Складені слова можуть бути записані: 1) як два – три слова: *blood pressure*, *blood group*, *heart attack*, *sleep walker*; *central nervous system*; 2) через дефіс: *life-span*, *collar-bone*, *birth-control*; 3) як одне слово: *gallstone*, *haemophilia*, *leucocytopenia*, *pseudopodocytetemia*. Чітких правил написання складеного слова немає. Інколи деякі терміни пишуться через дефіс, інколи – двома окремими словами або одним словом. Наприклад: *life span* – *life-span*; *gall bladder* – *gallbladder*.

Схоже, складання є старішим методом, ніж деривація з діакронічної точки зору, оскільки словотвірні афікси розвивалися з незалежних слів. Подібний процес сьогодні можна спостерігати в процесі префіксоїдів (псевдопрефіксів) та суфіксоїдів (псевдосуфіксів), наприклад: *myo-*, *arthro-*, *haemo-* / *haemato-*, *adipo-*, *hepato-*, *onco-*, *patho-*; *-aemia*, *-logy*, *-tomy*, *-pathy*, *-cyte*, *-algia*, *-ectomy*, *-scope* тощо. Кожен із цих псевдофіксів приховує певне значення, але вони не використовуються, як самостійні слова. Вони були розроблені штучно з грецьких та латинських кореневих слів для наукових цілей – називання нових понять.

Обидва згадані типи також класифікуються як морфологічні, оскільки вони зазнають певних морфологічних процесів. У той час як деривація та складання панували в минулому і перевага віддавалась латинським та грецьким кореням та афіксам, зараз переважає синтаксичний спосіб – утворення багатослівних словосполучень, наприклад: *Acquired Immune Deficiency Syndrome*, *Bovine Spongiform Encephalopathy*, *Severe Acute Respiratory Syndrome*, *Irritable Bowel Syndrome*, які послідовно піддаються процесу аббревіації, оскільки вони занадто довгі та громіздкі. Багато англійських аббревіатур стали настільки відомими в усьому світі, що багато обивателів, можливо, не знають своїх англійських повноцінних форм (*AIDS*, *HIV*, *BSE*, *SARS* and *IBS*).

Четвертий тип словотворення – це аббревіатура. Аббревіатура – це скорочена форма слова чи фрази. Існує багато способів утворення скорочень. Зазвичай, але не завжди, вони складаються з літери або групи букв, узятих із слова чи фрази. Скорочення виникають у письмовій мові, і їх розмовні різновиди можуть бути квіт графічними (*g* – *gram*, *h* – *hour*), графічними, фонетичними, наприклад (*G.P.*), для *general practitioner* або аббревіатури, наприклад [eits] щодо *AIDS*, який розвинувся з його ініціалізму.

Згідно з **Crystal**, акроніми – це ініціалізи, які вимовляються, як окремі слова, як *HIV* (*Human Immunodeficiency Virus*). Іноді аббревіатура може утворюватися з частин слів, як *Ameslan* (*American Sign Language*). Зазвичай акроніми та ініціалізи розглядаються як підгрупи скорочень: «Деякі лінгвісти не визнають різкого розрізнення між аббревіатурами та ініціалізмами, але використовують перше визначення для обох» [6, с. 55].

Граничні типи утворення термінів

Окрім цих основних типів словотворення, також є достатньо місця для підтипів, таких як *конверсія*, *зворотне словотворення* та *відсікання*.

При **конверсії** слова переносяться з однієї категорії слів в іншу, не використовуючи жодних морфологічних засобів. Процес розвивався через смислову потребу приєднати нове значення до слова. Таким чином, дієслова розвиваються від іменників та прикметників, або іменники розвиваються від дієслів тощо [7, с. 125]. Наприклад, *position® to position*, *lecture® to lecture*, *blind® to blind*, *to check® check-up*. Іноді, замість того, щоб вивчати нові прислівникові суфікси, студенти неправильно використовують конверсію, тобто ставлячи іменник перед іншим іменником для виконання функції прикметника, наприклад *connection tissues* замість *connective tissue*, *skeleton muscles* замість *skeletal muscles*, *nerve system* замість *nervous system*.

Зворотне словотворення – це процес створення нової лексеми, як правило, шляхом видалення фактичних або передбачуваних афіксів. Неологізм, що в результаті утворюється, називається зворотним словотворенням. Цей термін, введений

Джеймсом Мюрреєм у 1889 році. Цей процес словотворення є дуже рідкісним у ветеринарній термінології.

Автор знайшов лише два медичні терміни, сформовані таким чином. Це слово *syrinx* утворилося із форми множини *syringes*, що втрачає суфікс *-s*, див. грецький *syrinx*, множ. *syringes*. Дієслова *euthanase* або *euthanize* походять від іменника *euthanasia*. Хоча зворотне словотворення може змінити частину мови або значення слова, відсікання створює скорочені слова з довгих, але це не змінює частини мови чи значення слова.

Відсікання – це тип словотворення, який, мабуть, використовується скоріше в професійному сленгу, ніж у звичайних термінах. За словами Марчанда, відсікання не є вигаданими як слова, що належать до стандартної лексики мови. Вони створюються як терміни спеціальної групи, наприклад школа, армія, поліція, медицина тощо. Відрізані слова виникають після випадання початкової, заключної чи центральної частини слова. Префіксальне відсікання – це найпоширеніший тип, коли початок слова зберігається, наприклад *exam(ination)*, (*polio*)myelitis, *lab(oratory)*, *doc(tor)*, *vet(erinarian)* = *veterinary physician*. При кореневому відсіканні середина слова зберігається, наприклад *flu* (*influenza*). Суфіксальне відсікання зберігає заключну частину, наприклад (*uni*)*versity*.

Носії кожної мови схильні виражати себе максимально лаконічно та пропускати зайві частини довгих сполук чи багатослівних термінів, не зменшуючи їх значень. Цей тип скорочення набагато більше використовується в англійській мові, ніж в українській. У гематологічній термінології коренева морфема *-cyto-* часто опущена у багатьох термінах, наприклад *erythro(cyto)poiesis*, *granulo(cyto)poiesis*, *thrombo(cyto)penia*, *thrombo(cyto)pathia*, *thrombo(cyto)asthenia*.

Занадто багато синонімічних термінів для одного поняття є небажаним явищем у науковій мові та сприяє незрозумінню. Хоча полісемія, омонімія та синонімія є небажаними явищами в медичній термінології, проте вони зустрічаються відносно часто і жодна галузь ветеринарії не може їх уникнути. Полісемія та синонімія супроводжують розвиток кожної нової галузі медицини. Така ситуація характерна для часу бурхливого формування нових термінів та теоретичної обробки наукової термінології. Хоча омонімія досить рідкісна в рамках однієї галузі медицини, синонімія кількісно розширюють словниковий запас. Синонімія визначаються як слова з подібними або дуже близькими значеннями. Синонімія дуже тісно пов'язана з кальками (слова, перекладені з інших мов).

Синоніми

Синонімія може з'являтися на декількох рівнях: 1. Поряд із міжнародним грецьким / латинським терміном одночасно розвинувся ще один синонім, утворений із іноземних (грецьких / латинських) елементів, наприклад *erythrocyte* x *normocyte*; *neutrophil* x *polymorphonuclear leucocyte*; *antihaemophylic factor A* x *coagulation factor*; *asiderotic anaemia* x *sideropenic anaemia*; *haematopoiesis* x *sanguinification*. Такі синонімія виникають через різну мотивацію словотворення окремих термінів. Наприклад, у терміні *erythrocyte* підкреслюється червоний колір. У його синонімічному терміні *normocyte* підкреслюється нормальний розвиток клітини. Аналогічно в терміні *neutrophil* нейтральна пляма, що застосовується для фарбування лейкоцитів у лабораторіях, була основним мотивуючим елементом у розвитку цього терміну, тоді як у його синонімічному різновиді *polymorphonuclear*

leucocyte – кількість ядер різної форми, які містить біла клітина [9, с. 49].

2. Міжнародний грецький / латинський термін перекладений англійською мовою, наприклад *erythrocyte* – *red blood cell* (*RBC*); *leucocyte* – *white blood cell* (*WBC*); *thrombocyte* – *blood platelet*; *monocyte* – *mononuclear cell*; *haematopoiesis* – *blood cell production*; *coagulation* – *blood clotting*; *haemolysis* – *blood destruction*; *haemostasis* – *arrest of bleeding*. Переклади (кальки) грецьких / латинських термінів англійською мовою мають різну стилістичну цінність та обґрунтованість. Міжнародні терміни *erythrocytes*, *leucocytes*, *thrombocytes* та *coagulation* слугують спеціалістам, їх англійські еквіваленти *equivalents* *red blood cells*, *white blood cells*, *blood platelets* та *blood clotting* використовуються у статтях чи промовах, призначених для звичайного читача чи слухача.

3. Іноді поряд із запозиченим терміном трапляється кілька варіантів перекладу, які вступають у синонімічні відношення, наприклад *erythrocyte* – *red blood cell* (*RBC*); *leucocyte* – *white blood cell* (*WBC*); *thrombocyte* – *blood platelet*; *monocyte* – *mononuclear cell*; *haematopoiesis* – *blood cell production*; *coagulation* – *blood clotting*; *haemolysis* – *blood destruction*; *haemostasis* – *arrest of bleeding*. Аналогічний синонімічний зв'язок існує між різновидами наступних термінів: *Hodgkin's disease* – *Hodgkin's granuloma* – *Hodgkin's sarcoma*; *myeloproliferative syndrome* – *myeloproliferative disease* and *myeloproliferative disorder*.

Якщо в минулому національні медичні термінології часто запозичували медичні терміни з латинської форми, то зараз цей процес словотворення є досить малопродуктивним. Значна кількість англійських наукових слів увійшли до мови з французької [8, с. 145].

Висновки. Хоча утворення термінів може здатися формальним і нецікавим для багатьох людей, окрім точних, прагматичних, структурних форм словотворення існує також багато граничних типів термінів, які приховують історію в своєму імені. Іноді викладачеві мови може бути складно зібрати, вивчити, узагальнити та навіть написати про них документ, тоді як обговорення походження термінів зі студентами-медиками дасть їм більш глибоке розуміння історії медицини та змогу переглядати певні терміни з іншої точки зору.

Ще одне важливе питання полягає в тому, що при навчанні та практиці медицини потрібно бути абсолютно і однозначно впевненими у значенні термінів, якими користуємось. Аналіз виведення важливих медичних термінів змушує задуматися над їх точним значенням та усвідомлювати будь-яку можливу неоднозначність. Медичні терміни дуже схожі на окремі головоломки. Вони побудовані з невеликих шматочків, які роблять кожне слово унікальним, однак частини можуть бути використані в різних комбінаціях з іншими словами.

Література:

1. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В.П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. М. : Наука, 1971. С. 7–67.
2. Каканова Е.М. (2011). Лингвокогнитивные и культурологические особенности научного дискурса (на материале математических и медицинских терминов-эпонимов). Москва : Институт языкознания РАН. 379 с.
3. Перхач Р. (2015). Застосування комп'ютерних технологій при дослідженні медичної термінології. С. 186–188.

4. Рудик С. (2003). Мова українських тваринників / Станіслав Рудик. К. : АН Вищої шк. України. 108 с.
5. Рудик С.К. (2014). Українська ветеринарна термінологія. *Ветеринарна медицина України* (3), 38–40.
6. Coxhead Averil (2013). Vocabulary and ESP, in Brian Paltridge and Sue Starfield (eds.), *The Handbook of English for Specific Purposes*, Chichester, UK : John Wiley & Sons, Ltd, pp. 141–158.
7. Herrero Zorita C., Campillos Llanos L., & Moreno Sandoval A. (2014). Collecting and POS-tagging a lexical resource of Japanese biomedical terms from a corpus.
8. Рожков Ю.Г. (2016). Процеси запозичення в термінології ветеринарної медицини. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*, (60), 227–229.
9. Rozhkov Y. (2017). Lingvo-Cognitive Approach to the Studying of Veterinary Terminology. *Cogito-Multidisciplinary research Journal*, (3), 72–77.

Rozhkov Y. Translation difficulties of veterinary lexicon from English into Ukrainian (based on cattle anatomy textbooks)

Summary. The article deals with the problems of translating veterinary vocabulary from English into Ukrainian. The lexical composition of the field of anatomy of domestic animals is analyzed. The formation of new terms in each field of veterinary science deserves due attention, as the terms consistently become part of the common language. There is a very close relationship between the common (codified) language and the language of science. The language of science accounts for about three-quarters of all written and printed material in the common language.

Although common language serves all its users, the language of science requires a certain level of scientific education, since the terms as the names of certain concepts only indicate their meaning. Only experts know their exact meaning. There are two completely different phenomena in veterinary terminology: a very well-defined, internationally standardized anatomical terminology and clinical terminology of all veterinary fields, characterized by a certain terminological chaos and rapid development. The main reason for this phenomenon is the rapid development of scientific knowledge and the need to immediately name new methods, diseases, symptoms and more.

Although the formation of terms may seem formal and uninteresting to many people, besides the precise, pragmatic, structural forms of word formation, there are also many limit types of terms that hide history in its name. Sometimes it can be difficult for a language teacher to collect, study, summarize, and even write a document, while discussing the origin of the terms with veterinary students will give them a deeper understanding of medical history and allow them to view certain terms from a different perspective.

Another important issue is that when teaching and practicing medicine we need to be absolutely and unequivocally confident in the meaning of the terms we use. An analysis of the derivation of important medical terms makes one think about their exact meaning and realize any possible ambiguity.

Key words: terminology, linguistics, English language, cattle anatomy, veterinary medicine.